

शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास

* प्रा. डॉ. जी. जे. पावरा

सहा.प्राध्यापक अर्थशास्त्र विभाग, त्रिमूर्ती शिक्षण संस्था

, श्रीमती विमलाबाई उत्तमराव पाटील कला व कै. डॉ. भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान महाविद्यालय,
साक्री जिल्हा धुळे.

प्रस्तावना :

शिक्षकाच्या व्यावसायिक विकासामध्ये शिक्षकाचे ज्ञान आणि कौशल्ये पुढे नेण्यासाठी चिंतन, शिकणे आणि कृती करण्याची सतत प्रक्रिया समाविष्ट असते, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणावर सकारात्मक परिणाम करणाऱ्या अध्यापन पद्धती सुधारल्या जातात.

शैक्षणिक संक्षिप्त:

शिक्षक व्यावसायिक विकास शिक्षकांच्या नवोदित, कृती संशोधक तसेच चिंतनशील अभ्यासक म्हणून विविध भूमिकांचे विश्लेषण केले आहे. या सर्व भूमिका एक व्यावसायिक म्हणून शिक्षकांच्या भूमिकेचा सारांश देतात.

व्यावसायिकशिक्षकासाठी, अध्यापन-शिक्षणाची सतत बदलणारी उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी,वाढीसाठी सतत सुधारणा आणि समृद्धी या प्रमुख आवश्यकता आहेत. शिक्षकांसाठी व्यावसायिक विकास का महत्त्वाचा आहे? व्यावसायिक विकासासाठी शिक्षक काय करू शकतो? शिक्षकांसाठी व्यावसायिक विकासाची साधने कोणती आहेत, विशेषतः माध्यमिक आणि वरिष्ठ माध्यमिक स्तरावर सध्याचे युनिट या प्रश्नांशी संबंधित आहे. हे युनिट शिक्षकांच्या व्यावसायिक विकासाच्या सध्याच्या प्रणालीचे विश्लेषण करते आणि आमची व्यावसायिक कौशल्ये आणि क्षमता सुधारण्यासाठी आणि अपग्रेड करण्यासाठी नवीन उदयोन्मुख मार्ग सुचवते.

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

उद्दिष्टे:-

1. एक व्यवसाय म्हणून शिकविणे,समजून घेणे.
2. अध्यापनासाठी व्यावसायिक विकासाचे महत्व ओळखणे.
3. शिक्षकांच्या व्यावसायिक विकासासाठी सध्याच्या तरतुदींचे गंभीरपणे विश्लेषण करणे.
4. व्यावसायिक विकासासाठी विविध मार्ग आणि माध्यमे ओळखणे.

5. शिक्षकांच्या सतत व्यावसायिक विकासामध्ये मुक्त आणि दूरस्थ शिक्षण प्रणालीची क्षमता तपासणे.

6. शिक्षकांच्या सतत व्यावसायिक विकासामध्ये माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानच्या भूमिकेचे कौतुक करणे.

•व्यवसाय म्हणजे काय?

एखादा व्यवसाय असा व्यवसाय म्हणून परिभाषित केला जाऊ शकतो ज्यासाठी काही विशिष्ट अभ्यास आणि प्रशिक्षण आवश्यक आहे आणि ज्याचा उद्देश सामान्यतः विशिष्ट शुल्क किंवा मोबदल्याऐवजी कुशल सेवा आणि मार्गदर्शन प्रदान करणे आहे. तथापि, काही व्यावसायिक पैसे न मागता सेवा देऊ शकतात.

व्यवसाय हा एक कॉलिंग आहे आणि याचा अर्थ ज्ञानाचा निधी, कौशल्यांची श्रेणी आणि मानवतेच्या सेवेसाठी त्यांचा अर्ज प्राप्त करणे होय. एखाद्या व्यावसायिकाने दिलेली सेवा शिक्षक आणि डॉक्टरांच्या बाबतीत थेट असू शकते किंवा शिक्षक शिक्षकांच्या म्हणजे शिक्षक प्रशिक्षणार्थीच्या शिक्षकांच्या बाबतीत अप्रत्यक्ष असू शकते. पुढे ही सेवा लोकसंख्येच्या मर्यादित भागासाठी, मर्यादित कालावधीसाठी किंवा जीवनाच्या टप्प्यासाठी प्रदान केली जाऊ शकते. ही सेवा प्रॅज्युएशन किंवा पोस्ट-प्रॅज्युएशन कोर्स करत असलेल्या संपूर्ण शिक्षकांच्या लोकसंख्येसाठी प्रदान केली जात नाही परंतु ज्यांना या व्यवसायासाठी योग्यता आहे त्यांना ही सेवा प्रदान केली जाते. हे एका मर्यादित कालावधीसाठी या अर्थाने प्रस्तुत केले जाते की, एखाद्या व्यक्तीने व्यवसाय स्वीकारण्यापूर्वी प्रशिक्षण घेणे अपेक्षित आहे आणि नंतर नियमित कालावधीनंतर त्याचे ज्ञान आणि कौशल्ये अद्यतनित करणे अपेक्षित आहे.त्याच परिस्थितीकडे पाहण्याचा आणखी एक मार्ग आहे. कोणतीही

व्यावसायिक व्यक्ती मर्यादित कालावधीसाठी व्यावसायिक सेवा प्रदान करते जेव्हा तिचे ग्राहक एखाद्या संस्थेत किंवा संस्थात्मक चौकटीत असतात.उदाहरणार्थ- एक शिक्षक जो एक व्यावसायिक व्यक्ती आहे तो विद्यार्थी (ग्राहक) शैक्षणिक संस्थांमध्ये आणि संस्थात्मक चौकटीत असताना काही कालावधीसाठी आपली सेवा देतो शाळा, महाविद्यालय किंवा विद्यापीठातील. एखादा व्यवसाय स्वतंत्रपणे किंवा संस्थेमध्ये किंवा दोन्हीमध्ये केला जाऊ शकतो. याचा अर्थ अध्यापन हा व्यवसाय म्हणून स्वीकारल्यास शिक्षक स्वतंत्रपणे विद्यार्थ्यांना किंवा शिक्षकांच्या संघासह शाळेत शिकवू शकतो.आतापर्यंत आम्ही शिकलो आहोत की एखादा व्यवसाय हा विशिष्ट अभ्यास आणि प्रशिक्षणावर आधारित असतो तो लोकसंख्येच्या मर्यादित भागाला विशिष्ट उद्देशासाठी कुशल सेवा आणि मार्गदर्शन प्रदान करतो आणि तो स्वतंत्रपणे किंवा एखाद्या संस्थेमध्ये केला जाऊ शकतो.

व्यवसायाची वैशिष्ट्ये:-

एक व्यवसाय काही विशिष्ट वैशिष्ट्ये सूचित करतो. ते पुढीलप्रमाणे आहेत.

वैशिष्ट्ये:-

- एखाद्या व्यवसायासाठी विशिष्ट ज्ञान आणि विस्तारित व्यावहारिक प्रशिक्षणाची आवश्यकता असते.
- व्यवसाय एक आवश्यक सामाजिक सेवा प्रदान करतो.
- एखादा व्यवसाय आपल्या सदस्यांना सतत सेवा कार्यरत प्रशिक्षणाची मागणी करतो.
- व्यवसायाच्या हिताचे रक्षण करण्याच्या दृष्टीकोनातून एखाद्या विशिष्ट गटाचे स्पष्टपणे परिभाषित सदस्यत्व असते.
- व्यवसायात आचारसंहितेचा समावेश असतो.

vi) एखादा व्यवसाय त्याच्या सदस्यांना व्यावसायिक करिअरची खात्री देतो.

थोडक्यात वर सांगितल्याप्रमाणे एक सामान्य व्यवसाय वैशिष्ट्यांचा एक जटिल प्रदर्शन करतो. त्यांना पुढील स्पर्डीकरणांसह समजून घेण्याचा प्रयत्न असतो.व्यावसायिक संघटनेची निर्मिती, आचारसंहिता विकसित करणे, तिच्या सदस्यांना जीवन करिअरची ऑफर देणे किंवा कृती मंजूर करणे या सर्व गोष्टी व्यापारी संघटना किंवा मार्गदर्शकांद्वारे सामायिक केल्या जातात. मग फरक काय?व्यवसायासाठी मूलभूत असे दोन निकष आहेत.व्यवसाय दोन गोष्टी करण्यासाठी "व्यवसाय" करतो.एक म्हणजे सेवा करणे आणि दुसरे म्हणजे जाणीवपूर्वक आणि कार्यक्षमतेने सेवा करणे. इतर सर्व व्यवसाय सेवा देत असताना हा व्यवसाय केवळ सेवा देत नाही तर सेवेला त्याचा मुख्य हेतू देखील बनवतो.ग्राहक आणि समाजाच्या हितसंबंधांमध्ये संघर्ष असला तरीही स्वार्थी हित व्यावसायिक हिताच्या बाजूने मागे हटते. व्यवसाय आणि इतर व्यवसाय या अर्थाने भिन्न आहेत की, एक व्यवसाय त्याच्या योग्य ज्ञान आणि कौशल्याने योग्य आहे.यात परोपकार आणि सदस्यांच्या अस्सल ज्ञानाची तळमळ यासारखे चांगले गुण आहेत जे व्यवसायापेक्षा व्यवसाय वेगळे करतात.

अध्यापन व्यवसायाची वैशिष्ट्ये अध्यापनाला व्यवसाय का म्हणतात हे समजून घेण्यासाठी आपण अध्यापन व्यवसायाची वैशिष्ट्ये जाणून घेण्याचा प्रयत्न करू. अध्यापन व्यवसायाची खालील वैशिष्ट्ये आहेत.

•अध्यापन व्यवसायाची वैशिष्ट्ये :-अध्यापन व्यवसायाची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे.

- यात मूलतः बौद्धिक कार्याचा समावेश होतो असे म्हटले जाते की, शिकविणे म्हणजे केवळ बोलणे नाही.कारण अध्यापनासाठी शैक्षणिक क्रियाकलापांचे जाणीवपूर्वक संघटन आवश्यक आहे जाणूनबुजून अनुकूल आणि सहाय्यक शिक्षण वातावरण तयार करणे आवश्यक आहे. शिकण्याचा अनुभव देत असताना शिक्षकाला वर्गातील वातावरणाचे सतत विश्लेषण आणि मूल्यमापन करावे लागते आणि त्यांच्या आवडी आणि शिकण्याच्या गतीच्या संदर्भात सतत बदलत असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या गटाच्या वर्तनात पूर्व-निर्दिष्ट इष्ट बदल साध्य करण्यासाठी कृतीची योग्य योजना विकसित करावी लागते.अशा सर्व ऑपरेशन्स, ज्या शिक्षकाने करायच्या असतात त्या बौद्धिक ऑपरेशन्स असतात.
- हे विज्ञानातून साहित्य काढते अध्यापन ही केवळ एक कला नाही तर विज्ञान देखील आहे. या गृहीतकाच्या आधारे शिक्षकाला प्रशिक्षित करता येते. ज्या क्षणी ते विज्ञान म्हणून स्वीकारले जाते.त्या क्षणी शिक्षकाला प्रशिक्षण देण्यासाठी त्यात निश्चित पायऱ्या असतात.
- हे कच्च्या मालाचे व्यावहारिक आणि निश्चित टोकामध्ये रूपांतर करते अध्यापन व्यवसायात कच्चा माल शिकणारे तयार करतात. हे विद्यार्थी सतत विकसित होत असलेल्या समाजात शिकवण्यासाठी तयार असतात ज्यांच्या अपेक्षा वेगवेगळ्या असतात. अध्यापन आणि इतर शैक्षणिक क्रियाकलापांमध्ये व्यावहारिक प्रशिक्षण देऊन विद्यार्थ्यांना व्यावहारिक आणि निश्चित शेवटपर्यंत प्रशिक्षित केले जाते.

- iv) त्याच्याकडे शैक्षणिकदृष्ट्या संप्रेषण करण्याचे तंत्र आहे कारण अध्यापन हे एक विज्ञान आहे शिकविण्याचे तंत्र पद्धतशीर आहे आणि त्यांचे अनुसरण करणे आवश्यक आहे तो सहज संवाद साधणारा आहे.
- v) हे स्वयं-संघटनेकडे झुकते आहे या अर्थाने हे स्वयं-संघटित आहे की, शिक्षक व्यवसायात गुंतलेले कर्मचारी वाढ आणि विकासाबाबत संवेदनशील असतात. ते अध्यापन व्यवसायाची मानके टिकवून ठेवण्यासाठी आणि प्रोत्साहन देण्यासाठी एक निश्चित यंत्रणा विकसित करतात.
- vi) हे मूलतः सामाजिक सेवा करते शिकविणे ही एक समाजसेवा आहे. कोणत्याही राष्ट्रात बदल घडवून आणण्यासाठी शिक्षण हे एक प्रभावी साधन आहे हे सर्वसाधारणपणे मान्य केले गेले आहे. अशा विधानाचे स्पष्ट पुरावे म्हणजे यू.एस.ए., रशिया इत्यादी विकसित राष्ट्रे आणि इतर राष्ट्रे साक्षरतेच्या उच्च दरामुळे सतत विकसित होऊ शकली आहेत. शिक्षणातूनच समाजाचा विकास होतो.
- vii) यात दीर्घ कालावधीचा अभ्यास आणि प्रशिक्षण आहे. अध्यापन एक किंवा त्यापेक्षा जास्त वर्षात शिकता येत नाही. हा व्यवसाय करण्यास इच्छुक असलेल्या व्यक्तीला अनेक वर्षे अभ्यास करावा लागतो आणि विषयातील सामग्रीवर प्रभुत्व मिळवावे लागते. यानंतर त्याला अध्यापनाचे प्रशिक्षण घ्यावे लागते.
- viii) त्यात उच्च दर्जाची स्वायत्तता आहे. आधी नमूद केले आहे की, अध्यापनात निश्चित पायऱ्या पाळल्या पाहिजेत कारण ते विज्ञान आहे. तथापि अभ्यासक्रमाच्या विकासापासून वर्षभरातील उपक्रमांचे नियोजन, शिक्षणविषयक उद्दिष्टे ओळखणे, शिकवण्याच्या पद्धतीवर निर्णय घेणे, माध्यमांच्या वापरावर निर्णय घेणे, मूल्यमापनाचे निकष ओळखणे, योग्य मूल्यमापन तंत्रे वापरणे यापासूनच अध्यापन व्यवसायात उच्च दर्जाची स्वायत्तता आहे. प्रवेश आणि पदोन्नतीचे नियम ठरवणे, आणि सह-अभ्यासक्रम उपक्रमांच्या नियोजन आणि अंमलबजावणीमध्ये स्वायत्तता शेवटी या सर्व उपक्रमांची योजना मर्यादित कालावधीत साध्य होणारी शिक्षणाची उद्दिष्टे लक्षात घेऊन केली जाते.
- ix) हे ज्ञानाच्या एका पद्धतशीर शरीरावर आधारित आहे अध्यापनाचा व्यवसाय सामाजिक, मानसिक, ऐतिहासिक, राजकीय आणि आर्थिक जीवनाच्या क्षेत्रांतून प्राप्त झालेल्या ज्ञानाच्या पद्धतशीर शरीरावर आधारित आहे. समाजाच्या धार्मिक आणि अध्यात्मिक विश्वासांवरही त्याचा प्रभाव पडतो.
- x) जगभरात सर्वत्र समान आचारसंहिता आहे अध्यापन व्यवसायात समान आचारसंहिता आहे.
- xi) हे सेवा कार्यात वाढ घडवून आणते. अध्यापन व्यवसायात शिक्षक अध्यापनाच्या सर्व टप्प्यांवर शिकत असतो. यामुळे सेवेत असताना शिक्षकाची वाढ होते. याशिवाय शिक्षण ही गतिमान शिस्त आहे. अध्यापन पद्धती आणि अध्यापनाच्या इतर पायाभूत अभ्यासक्रमांच्या संदर्भात सतत नवीन ज्ञान निर्माण केले जात आहे. एक व्यावसायिकरित्या प्रशिक्षित सेवा कार्यरत शिक्षक नवीन ज्ञानाने सुधारित होणे आणि अध्यापनाचे आधीच मिळवि लेले ज्ञान आणि कौशल्ये अद्ययावत करणे आवश्यक

आहे. हे सेवा कार्य प्रशिक्षण शेवटी शिक्षकाकडून अपेक्षित कार्य प्रभावीपणे पार पाडण्यासाठी नेईल. म्हणून असे स्पष्ट होते की, शिक्षकी पेशाला व्यवसाय म्हणून ओळखण्यासाठी काही वैशिष्ट्ये आहेत. मध्ये हा एक जटिल व्यवसाय आहे.

सतत बदलणाऱ्या समाजाच्या गरजा आणि अपेक्षा विचारात घेतल्या पाहिजेत. त्याचा परिणाम राष्ट्राच्या राजकीय विचारसरणीवर आणि अर्थव्यवस्थेवर होतो. हे केवळ एका राष्ट्राच्याच नव्हे तर इतर राष्ट्रांच्या इतिहासातून शिकते. विद्यार्थी जे ग्राहक आहेत रूची, क्षमता, सामाजिक-आर्थिक पार्श्वभूमी इत्यादी बदलांच्या संदर्भात भिन्न असतात. अशा आणि इतर अनेक गुंतागुंतीसह अध्यापन हा समाजाची सेवा करण्याचा मुख्य हेतू असलेला एक उदात्त व्यवसाय आहे.

सारांश/निष्कर्ष :

शिक्षकांमध्ये व्यावसायिकतेवर चर्चा करून इतर शिक्षकांच्या मतांचे निरीक्षण करावे आणि त्यांचे रेकॉर्ड करावे आणि चर्चेसाठी प्रमुख मुद्दे, प्रमुख मुद्द्यांवर एकमत, आन्वहाने आणि

सूचनांवर प्रकाश टाकणारा अहवाल तयार करावा. जवळच्या भागातील शिक्षक शिक्षण संस्थांना भेट द्यावी आणि माध्यमिक आणि वरिष्ठ माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांना सतत व्यावसायिक विकासाच्या संधी उपलब्ध करून देण्याच्या त्यांच्या भूमिकेचे गंभीरपणे विश्लेषण करावे. ICT मध्यस्थी व्यावसायिक विकास तुम्हाला शिक्षक म्हणून मदत करेल. शिक्षकांच्या व्यावसायिक विकासासाठी ICT पद्धती वापराव्यात.

संदर्भसूची:

1. <https://www.cambridgeintern>
2. <http://www.nroer.in/home>
3. <http://www.sakshat.ac.in>
4. डॉ. गोविंद प्रसाद- भारत मे शिक्षा का विकास
5. डॉ. पी.एस. चौधरी - उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षक व शिक्षण

Cite this Article:

Prof. Dr. G.J.Pawara. (2023). शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास, In Electronic International Interdisciplinary Research Journal: Vol. XII (Number VI, pp. 277-281). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10464190>

PRINCIPAL
T.S.S's.Smt.V.U.Patil Arts &
Late Dr.B.S.Desai Science College
Sakri, Tal.Sakri, Dist.Dhule